

Stredoveké a novoveké hospodárske a obytné objekty z hradu Devín

DIVILEKOVÁ DENISA – HARMADYOVÁ KATARÍNA

Abstrakt: Až 1. polovica 15. storočia, kedy hrad Devín získal šľachtický rod Garayovcov, predstavovala významný medzník v jeho stavebnom vývoji. Hrad bol opevnený a postupne v priebehu storočí bolo v areáli hradu postavených niekoľko obytných a hospodárskych budov. Okrem jednopriestorových domov sa tu nachádzali aj dvoj- či trojpriestorové architektúry. Väčšina stavieb mala kombinovanú dreveno-kamennú konštrukciu, t.j. kamennú podmurovku a zrubové steny. V troch obytných objektoch sa našli zvyšky vykurovacích telies. Okrem drevených stavieb sa na hrade našlo niekoľko celokamenných domov. Na nádvorí stredného hradu to bola viacpriestorová hospodárska budova s niekoľkými stavebnými fázami a na dolnom hrade tzv. koniareň (muničný sklad) a strážnica so zahĺbeným pivničným priestorom. Okrem týchto stavieb boli v areáli hradu preskúmané aj hospodárske objekty – kamenné zahĺbené sýpky so šijovým vstupom.

Kľúčové slová: Slovensko – hrad – Devín – architektúra – 14.–18. storočie.

Medieval and Modern-Age Outbuildings and Residential Buildings in the Devín Castle Complex

Abstract: The first half of the 15th century marked a watershed in the history of the Devín castle: at this time it was acquired by the Garays, an aristocratic family. It was provided with a fortification, and several residential buildings and outbuildings were constructed on the site. Apart from single-space houses there were also two- and three-room buildings. The majority of them had a combined timber-stone frame, i.e. a stone base and log walls. The remains of heating devices have been found in three residential buildings. Several buildings were made exclusively of stone. These include an outbuilding located in the courtyard of the central castle area, containing several rooms, the construction of which took place in several phases, and an ammunition storehouse and a guardhouse with a sunken cellar space in the lower castle area. Apart from these buildings, stone sunken silos with neck-type entrances were investigated on the site.

Key words: Slovakia – castle – Devín – architecture – 14th–18th centuries.

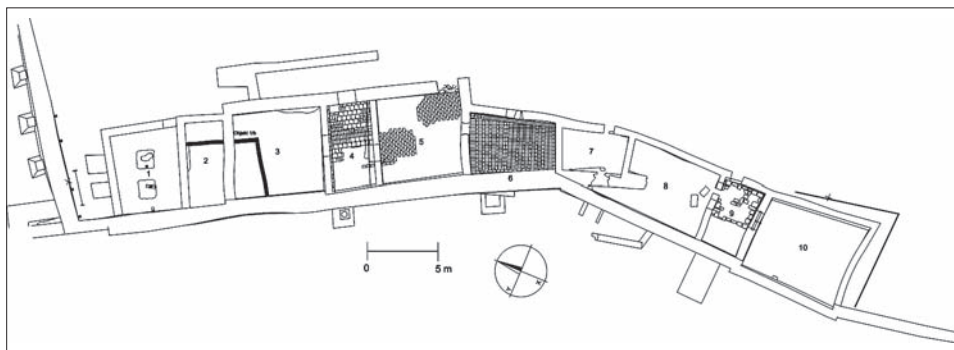
Devínsky hrad po vzniku uhorského štátu a neskôr v 13. storočí v období rakúsko-uhorských a česko-uhorských vojen mal predovšetkým strategický význam ako kráľovský pohraničný hrad. Až v 1. polovici 15. storočia získal devínsky hrad šľachtický rod pánov z Gary. Práve toto obdobie predstavuje významný medzník v stavebnom vývoji hradu. Hrad bol v tom čase nedostatočne vybavený budovami a sám panovník odporúčal v roku 1419 palatínovi Mikulášovi z Gary „zosilniť múry, domy a opevnenia na kráľove vlastné náklady“ (Sedlák 1978, 57). Práve postavenie majiteľa devínskeho hradu malo dopad aj na stavebnú činnosť na hrade. Nielenže Mikuláš Garay bol popredným hodnostárom krajiny (palatínom), ale bol aj švagrom cisára Žigmunda Luxemburského. V tomto období vzrástla potreba zdokonaľiť opevnenie hradu, keďže moravsko-uhorská hranica bola ohrozovaná husitmi. V roku 1435 vydal kráľ Žigmund nariadenie, na základe ktorého museli byť všetky pohraničné hrady od Bratislavy po Skalicu opevnené (Menclová 1937, 32). Okrem typickej hradnej architektúry (opevnenie, vstupné brány, paláce, bašty a pod.) sa v období stredoveku až novoveku stretávame v areáli devínskeho hradu aj s architektúrou menej reprezentatívneho charakteru – obytnými alebo hospodárskymi objektmi, ktoré sú rozmiestnené po celej ploche hradného areálu.

Opis objektov

Objekt 1/a (hospodárska budova)

Na nádvorí stredného hradu sa nachádza pozdĺžna stavba s 10 interiéromi. Objekt bol preskúmaný v rokoch 1966–1974 a v roku 2004. Priestory stavby možno rozdeliť do niekoľkých objektov.

Najstarší z nich bol jednotraktový trojpriestorový objekt, ktorý vznikol spolu s opevnením. Stavbu tvorili interiéry 3, 4, 5. Objekt bol pomerne veľký (17,5 × 6,5 m) s úzkou

Obr. 1. Objekt 1/a a 1/b. Kresba D. Divileková podľa zamerania A. Fialu a P. Babála.

Abb. 1. Objekt 1/a a 1/b. Zeichnung D. Divileková nach einer Messung von A. Fiala und P. Babál.

strednou časťou a veľkými miestnosťami po stranách. Vstup bol situovaný približne v strede strednej miestnosti (interiér 4) a mal šírku cca 120–130 cm. Zo strednej miestnosti sa vstupovalo do bočných miestností vstupmi, ktoré boli situované pravdepodobne oproti sebe. Murivá stien sa zachovali do maximálnej výšky 50 cm. V interiéroch sa vyskytovali dlažby, v strednej miestnosti bola pôvodne štvorcová keramická dlažba z dlaždíc s rozmermi cca 30 × 30 cm. Táto dlažba bola neskôr doplnená tehľami. V miestnosti č. 5 sa našla dlažba z tehál kladených naplocho do radov v orientácii východ–západ. V miestnosti č. 3 sa dlažba nenašla, ale môžeme predpokladať, že sa tam tiež nachádzala tehlová dlažba. Tehly a dlaždice boli kladené do hliny bez maltového lôžka.

K trojpriestorovému objektu boli sekundárne pristavané aj prístavby z južnej a severnej strany. Z južnej strany prilieha miestnosť nepravidelného pôdorysu (č. 6), ktorá mala na celej ploche zachovanú tehlovú dlažbu. Do južnej prístavby (č. 6) sa vstupovalo zo strany od nádvorja stredného hradu. Úroveň vstupu bola mierne zahĺbená voči terénu nádvorja, takže k vstupu pravdepodobne viedli schody, ktoré boli situované z exteriérovej strany a klesali smerom do interiéru.

Severná prístavba pozostávala z miestností č. 1 a 2, ktoré tvorili súčasť jednotraktového dvojpriestorového objektu. Ten bol sekundárne pristavaný k staršiemu trojpriestorovému objektu (interiéry 3, 4, 5) a k obvodovému opevneniu stredného hradu. Podarilo sa odkryť iba základové murivá, bez nadzákladového muriva a podláh (Plachá 1973, 31–59). Poloha pôvodného vstupu bola identifikovaná v juhovýchodnom rohu miestnosti č. 1.

Južná časť hospodárskych budov prilieha k mladšej fáze opevnenia stredného hradu. Tento úsek opevnenia sa napájal na staršiu širšiu hradbu. Podľa priebehu južného úseku opevnenia môžeme predpokladať, že hradba rešpektovala starší, v tejto polohe stojací objekt so zahĺbeným suterénom (interiér 10). Je možné predpokladať, že opevnenie bolo z oboch strán pristavané k staršiemu objektu, ktorého zadná stena sa tak stala súčasťou opevnenia. Opevnenie je datovateľné iba podľa polvalcovej veže v styku opevnenia s Garayovským palácom do 15. storočia, uvedený objekt je teda starší.¹

Sekundárne k objektu č. 10 boli zo severnej strany pristavané miestnosti č. 8 a 9. Nie je však úplne jasné, či vznikli až sekundárne voči opevneniu. Uvedený objekt sa skladal z dvoch miestností, ktoré mali úroveň podlahy približne v tej istej výške. Najmladší zo všetkých priestorov je dodatočne vytvorený interiér č. 7, ktorý spojil náročia starších objektov (č. 8, 9) na juhu a objektu 6 na severe. Rovnobežne s východnou dvorovou fasádou najstaršieho trojpriestorového objektu bol situovaný múr. Pravdepodobne sa jednalo o schodiskovú prístavbu, umožňujúcu prístup na poschodie objektu. Schodisko bolo k objektu pristavané sekundárne, nakoľko murivo oddeľuje cezúra.

¹ Ústna informácia od Ing. arch. I. Staníka.

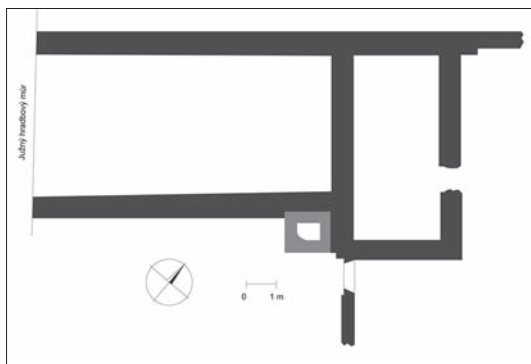
Objekt na nádvorí stredného hradu, ktorý bol tvorený desiatimi interiérmi, slúžil na rôzne účely hospodárskej prevádzky na hrade. Podľa opisu Mateja Bela v diele *Notitia Hungariae novae historico-geographica*, tu boli klenuté pivnice, strážnica, byt kastelána a stajne pre dobytok (Tibenský 1984, 223). Najmladšia stavebná fáza tzv. hospodárskej budovy je datovaná na prelom 17.–18. storočia (Plachá–Hlavicová 2003, 122). Z objektu pochádzajú predovšetkým predmety dennej potreby ako hrnce, krčahy, taniere, trojnožky, nože, vidličky, pracovné nástroje, kľúče, zámky, ale aj súčasti odevu (gombíky, pracky) a šperky (prstene). Okrem toho sa tu našli súčasti konského postroja (podkovy, ostrohy, zubadlo), zbrane (strelky, sekery), poľnohospodárske náradie (kosáky, vinohradnícke nože, sekáče) a tiež mince (denáre a grajciare). Najstaršia minca pochádza z roku 1627 a je od Ferdinanda II. (1578–1637) a najmladšia z roku 1700 (Kniežatstvo Württemberg–Štajerský Hradec).

Objekt 1/b (kováčska dielňa)

V roku 1973 bol na nádvorí stredného hradu pod základmi dvoch interiérov (č. 2, 3) hospodárskej budovy odkrytý fragment nárožia. Nasucho kladený múr, široký 50 cm sa nachádzal v hĺbke 180–200 cm pod suťovou vrstvou (Plachá 1973, 31–32). Nárožie sa zachovalo v rozsahu 4 × 5 m. V okolí muriva sa našli fragmenty keramiky, množstvo strusky, železné dlátko, bočnica z konského postroja, kovanie, ostroha, strelka a podkovička. Na základe nálezov je možné sa domnievať, že objekt mohol slúžiť na výrobné účely, napr. ako kováčska dielňa. Vrstva prekryvajúca objekt obsahovala strusku, fragmenty strešnej krytiny, miskovitých kachlíc a keramiky, na základe ktorých môže objekt zaradiť pred 1. pol. 15. storočia.

Objekt 2

V priestore medzi muničným skladom (tzv. koniarňou) zo 17. storočia a svahom smerom ku základom veľkomoravského kostola bol odkrytý objekt obdĺžnikového pôdorysu. Architektúra bola dlhá 750 cm a široká 450 cm (Plachá 1992–1996, 1). Pri jej juhovýchodnom nároží z exteriéru bol kamenný základ vykurovacieho telesa štvoruholníkového pôdorysu s rozmermi 145 × 150 cm. V jeho okolí sa nachádzali zvyšky mazanícovej podlahy. Z exteriéru juhovýchodného nárožia sa k objektu pripájala mladšia prístavba s kombinovanou kamennodrevenou konštrukciou, čo dokladajú

Obr. 2. Objekt 2. Kresba D. Divileková podľa zamerania J. Hlavicovej.
Abb. 2. Objekt 2. Zeichnung D. Divileková nach einer Messung von J. Hlavicová.

zvyšky maltových lôžok a kolové jamy. Súčasťou tejto fázy bolo aj murivo spájajúce objekt s južným hradbovým múrom, s ktorým je previazané. Šírka muriva staršej fázy bola 80 cm, mladšia prístavba mala múry široké 70 cm, murivo sa zachovalo do výšky cca 70 cm. Vstup do objektu bol zachytený zo severnej strany. V blízkosti západného obvodového múru mladšej prístavby bola v sonde 5/92 v hĺbke 60 cm prepálená zemina so zvyškami trávov a uhlíkov. Našli sa tu aj zvieracie kosti, pracky z opaskov, súčasti konského postroja, kovania, klince, podkovy, sekera, kosák, nôž, fragmenty sivej keramiky a loštických pohárov zo 14.–15. storočia. Architektúra bola pôvodne interpretovaná ako remeselnícky objekt vybudovaný v prvej polovici 15. storočia, ktorého mladšie prístavby súvisia s budovaním južného opevnenia na prelome 15./16. storočia (Plachá 1992–1996, 1). Nálezová situácia v objekte ani samotné predmety však nedokazujú výrobnú činnosť, ide skôr o obytný objekt s bežným vybavením domácnosti. Staršiu fázu predstavuje objekt obdĺžnikového pôdorysu so vstupom od severovýchodu, datovaný do 1. polovice 15. storočia a mladšiu tvorí prístavba

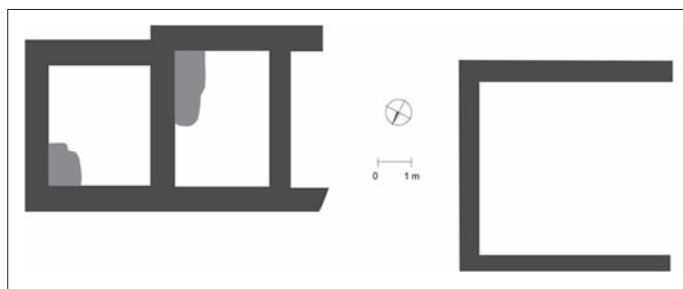
k hradbovému múru z prelomu 15./16. storočia, pozostávajúca z dvoch interiérov. Pôdorys interiéru s vykurovacím zariadením v rohu sa nezachoval celý, no na základe zvyškov maziacej podlahy, ktorej nahor vymazaný okraj naznačuje existenciu vnútorného líca muriva, predpokladáme rovnaké rozmery tohto interiéru ako pri zachovanom priestore mladšej prístavby (455 × 980 cm).

Objekt 3

V priestore dolného hradu bola juhozápadne od objektu 4 odkrytá stavba približne štvorcového pôdorysu s rozmermi 510 × 520 cm (Plachá 1986–1991, 9–10). Murivo architektúry bolo postavené z nasucho kladeného lomového kameňa a malo šírku 40–60 cm. Juhovýchodná a severozápadná stena sa zachovali až do výšky 100 cm, severovýchodná stena len čiastočne v nárožniach a juhozápadná len v náznakoch. Objekt bol zapustený do podlažia a mohol predstavovať suterén, pravdepodobne drevenej nadzemnej stavby. V okolí stavby sa nachádzali prepálené vrstvy, množstvo uhlíkov a popola. V interiéri objektu sa našlo kovanie z dverí a zo zásypu pochádzajú klince, pracky z opaska, nožičky, reťaze, ozdobné kovania a pánty. Objekt bol postavený pravdepodobne v 15. storočí a porušil starší susedný objekt 4.

Objekt 4

V svahu dolného hradu boli pod vrstvou humusu a hnedej hlinitej zeminu odkryté základy pôvodne trojinteriérovej architektúry. Nachádzala sa severovýchodne od objektu 3. Stavba sa zachovala v dĺžke 9 m a maximálnej šírke 540 cm, šírka muriva bola 70 cm (Plachá 1986–1991, 9–10). Dva z interiérov rôznej veľkosti boli pomerne dobre zachované, z tretieho sa zachovali iba náznaky stien, najvyššia zachovaná výška muriva bola 85 cm. Menší interiér mal rozmery 500 × 360 cm s vnútornou svetlosťou 350 × 300 cm a väčší 550 × 400 cm s vnútornou svetlosťou 220 × 400 cm. V severnom rohu menšej miestnosti a vo východnom rohu väčšej sa nachádzali zvyšky pravdepodobne pecí, ktorých spodné časti boli vyložené z veľkých lomových kameňov. Rozmery pecí boli 2,15 × 0,90 m a 1 × 1,20 m. V interiéri 1 sa našlo množstvo železných predmetov, ako napr. klince, kľúč, nožičky, kovanie, škrabák na čistenie dobytku, strelky, motyka a pod. V interiéri 2 sa našla najmä stredoveká keramika, klince a zvieracie kosti. Je pravdepodobné, že tretí interiér stavby 4 bol porušený susedným objektom 3. Objekt je možné na základe keramiky zaradiť na prelom 14.–15. storočia.

Obr. 3. Objekt 3 a objekt 4. Kresba D. Divilekovej podľa zamerania J. Hlavicovej.

Abb. 3. Objekt 3 und Objekt 4. Zeichnung D. Divileková nach einer Messung von J. Hlavicová.

Objekt 5

V priestore dolného hradu boli v sektore 8 odkryté zvyšky muriva. Išlo o dvojpriestorovú architektúru, ktorej väčší interiér mal rozmery 490 × 560 cm a menší 440 × 520 cm. Menší interiér mal zachovaný celý pôdorys s hrúbkou muriva 60 cm. Vo väčšom interiéri so šírkou muriva 40 cm boli odkryté len časti juhovýchodnej, severozápadnej a malá časť severovýchodnej steny. Steny architektúry sa zachovali do výšky 40–60 cm a v interiéri sa nezachytily žiadne zvyšky podlahy (Plachá 1978, 63). V západnom rohu väčšieho interiéru

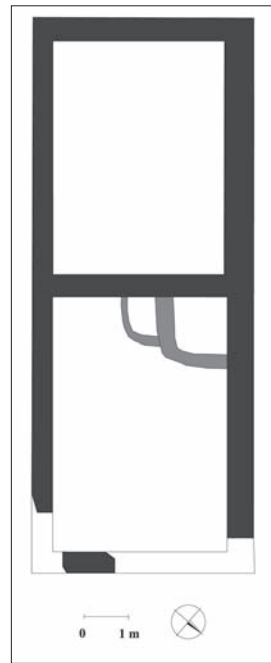
bola odkrytá časť základového muriva pece. Mala rozmery 240 × 200 cm a bola vymurovaná z lomového kameňa. Vonkajšie steny muriva pece boli omietnuté. Okrem toho sa zachovala aj časť kúreniska a predpecnej plochy, ktoré boli vymazané vápennou maltou. Vstup do objektu bol z východnej strany, kde bol odkrytý aj prah so zvyškami dreva, pánty, fragmenty kovania a množstvo klincov a skoby (Plachá–Hlavicová 2003, 83). V horných vrstvách zásypu sa nachádzali ďalšie železné predmety (strelky, kince, kosáky).

Pri odstraňovaní zásypu sa našiel aj meč s tuzovanými značkami na oboch stranách čepele.² Trň meča je ukončený terčovitou hlavicou, priečka chýba. Na čepeli dlhej 1242 mm a širokej 60 mm sú zlatom tuzované značky. Značky na mečoch sú tradične spájané s výrobcami alebo jednotlivým dielňami. Na jednej strane čepele meča nájdeného v objekte 5 na hrade Devín sa nachádza značka v podobe rovnoramenného križa s poloblúkovitou líniou v tvare kosáka na pravej strane od križa. Na druhej strane čepele je tuzovaná značka pripomínajúca pomerne často používaný symbol ríšskeho jablka. S takouto značkou sa stretávame napr. na dvoch exemplároch z Mestského múzea v Brumovč.³ Meč z Devína s dvojsečnou čepelou zužujúcou sa k hrotu možno zaradiť k typu XVIa (Głosek 1984, 29). Na základe analógií je tento typ datovaný hlavne do 14. alebo na prelom 14./15. storočia (Głosek–Nadolski 1970, 25). Objekt 5 slúžil pravdepodobne na obytné účely a nálezy z neho patria okrem meča k bežnému sídliskovému inventáru. Objekt možno na základe nálezov zaradiť do 14., najneskôr do 1. polovice 15. storočia.

Objekt 6

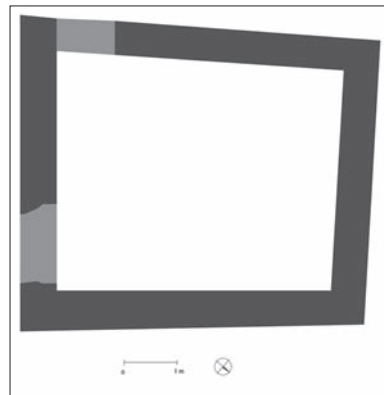
Na dolnom hrade sa v sektore 9 v hĺbke 80 cm našlo pod deštrukčnou vrstvou murivo. V jeho zásype sa nachádzalo množstvo kameňa, maltoviny a železných predmetov. Išlo o architektúru nepravidelného obdĺžnikového pôdorysu s dĺžkou juhozápadnej steny 650 cm, juhovýchodného múru 560 cm a severozápadného múru 515 cm.

Murivo z lomového kameňa bolo riadkované, spájané maltou a v juhovýchodnom rohu sa zachovalo až do výšky cca 150 cm, pričom šírka muriva bola 60 cm (Plachá 1979, 21). Vstup do objektu bol od juhozápadu, kde sa zachovala časť s prahom širokým 100 cm. V juhovýchodnej stene sa podarilo zachytiť spodnú časť, pravdepodobne okna, širokého 120 cm. Objekt bol čiastočne zapustený do podlažia a jeho odkrytá časť patrila k suterénu. Podlažie nad suterénom malo drevenú konštrukciu, ktorú zničil

Obr. 4. Objekt 5. Kresba D. Divilekovej podľa zamerania J. Hlavicovej.

Abb. 4. Objekt 5. Zeichnung D. Divilekova nach einer Messung von J. Hlavicová.

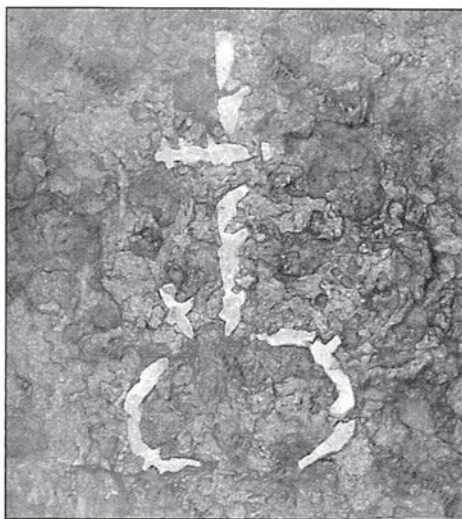

Obr. 5. Objekt 6. Kresba D. Divilekovej podľa zamerania J. Hlavicovej.

Abb. 5. Objekt 6. Zeichnung D. Divilekova nach einer Messung von J. Hlavicová.

² Meč je v zbierkach Múzea mesta Bratislavy pod evidenčným číslom 4978.

³ Inv. č. 6956 a 6597. P. Žakovský (2008, 483) uvádza, že Ständlerova (alebo tiež Stantlerova) rodina výrobcov mečov používala ako svoj rodinný erb ríšske jablko. Svoje výrobky ním označovala pasovská aj mníchovská vetva tejto rodiny, ktorá pôsobila na nemeckom zbrojnom trhu od polovice 15. do polovice 17. storočia (Žakovský 2008, 484).

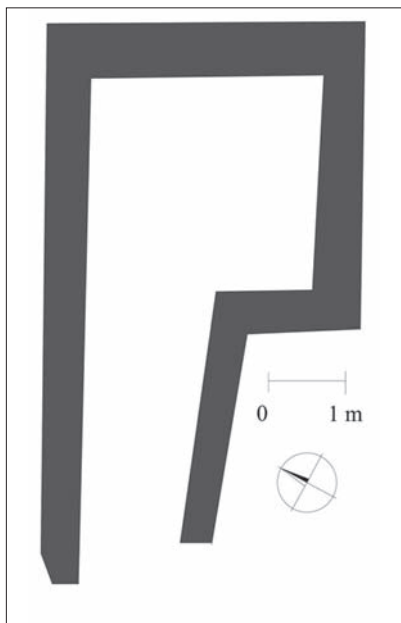
Obr. 6. Meč s tauzovanými značkami. Podľa Plachá–Hlavicová 2003, obr. 70, 71.

Abb. 6. Schwert mit tauschierten Marken. Nach Plachá–Hlavicová 2003, Abb. 70, 71.

pravdepodobne požiar, o čom svedčí mohutná vrstva popola, uhlíkov a fragmentov dočervena prepálenej mazanice. V interiéri objektu sa nezachovali žiadne zvyšky podlahy, tvorila ju pravdepodobne iba hlina. V objekte sa našli fragmenty keramiky z 15. storočia, 3 fenigy Fridrich V. (III.; 1439–1452) razené od r. 1456 a železné predmety dennej potreby. Objekt z 15. storočia mohol slúžiť hradnej čeladi alebo posádke ako obytný objekt, ktorého spodná, čiastočne zahĺbená časť mohla byť využívaná na hospodárske, resp. skladovacie účely.

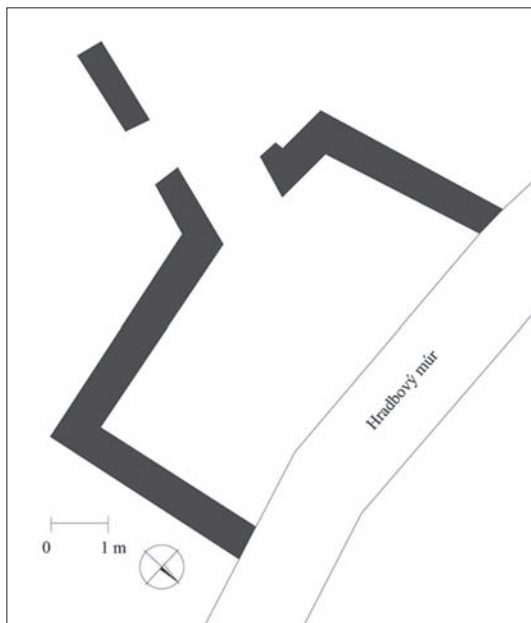
Objekt 7

Na ploche dolného hradu v sektore 6 sa v hĺbke 40 cm nachádzal pod piesčito-šedou zeminou rad kameňov klesajúcich šikmo nadol smerom k valu. Išlo o jednopriestorovú architektúru, situovanú vo východnom priestore hradného areálu v bezprostrednej blízkosti zemného valu. Architektúra zapustená do terénu mala približne štvorcový pôdorys s rozmermi 400 × 400 cm a vnútornú svetlosť 270 × 280 cm (Plachá 1978, 78). Vstup s čiastočne

Obr. 7. Objekt 7. Kresba D. Divileková podľa zamerania J. Hlavicovej.

Abb. 7. Objekt 7. Zeichnung D. Divileková nach einer Messung von J. Hlavicová.

Obr. 8. Objekt 8. Kresba D. Divileková podľa zamerania J. Hlavicovej.

Abb. 8. Objekt 8. Zeichnung D. Divileková nach einer Messung von J. Hlavicová.

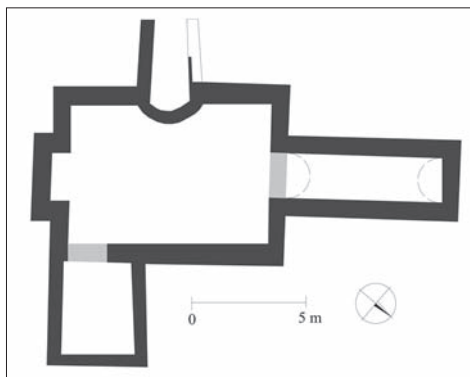
zachovanými bočnými stenami sa nachádzal na juhozápadnej strane a do objektu sa vchádzalo pravdepodobne dreveným schodiskom z úrovne vtedajšieho terénu. Murivo bolo postavené z lomového kameňa kladeného na hlinu. Šírka muriva bola 60 cm a šírka muriva vstupnej časti 40–45 cm. Objekt slúžil pravdepodobne hospodárskym účelom ako pivnica, príp. sýpka (špýchar). Výplň objektu tvorila kamenná suť, množstvo zvieracích kostí, fragmenty keramiky z 15. storočia a denár Žigmunda Luxemburského, razený v Kremnici v rokoch 1427–1437 (Plachá–Hlavicová 2003, 83). Objekt je datovaný do 1. polovice 15. storočia.

Objekt 8

V blízkosti západnej hradnej brány v sektore 12 bola v hĺbke 140 cm odkrytá architektúra. Murivo bolo postavené z lomového kameňa kladeného na hlinu. Objekt mal pôdorys nepravidelného obdĺžnika s rozmermi 750 × 330 cm, na ktorý sa z južnej strany šikmo napájal vstup, vo forme rampovite klesajúcej chodby. Murivo široké 40–45 cm sa miestami zachovalo až do výšky 135 cm (Plachá 1979, 17). Základová špára architektúry sa nachádzala 240 cm pod súčasným terénom a približne korešponduje so základovou špárou hradbového múru, ku ktorému bol objekt pristavaný. Zošikmený a mierne klesajúci vstup naznačuje možnú funkciu tohto objektu ako pivnice, nad ktorou mohol, ale nemusel byť využívaný nadzemný priestor. Domnievame sa, že tento pivničný objekt bol postavený krátko po výstavbe hradbového múru, teda v 1. polovici 15. storočia.

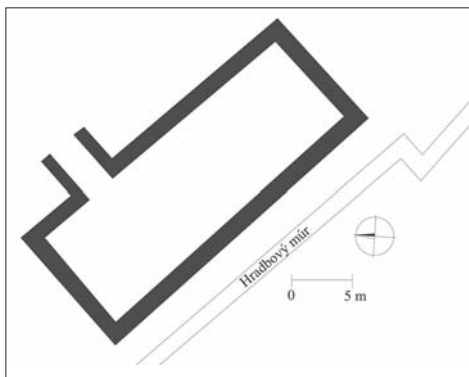
Objekt 9 (strážnica)

V blízkosti severnej hradnej brány bol odkrytý kamenný objekt s rozmermi 10,9 × 8,85 m (Plachá 1969–1970, 29–30). Pôvodný vstup široký 2 m bol neskôr zamurovaný a nahradený mladším, širokým 1,6 m. Starší vstup ústil kolmo na cestu smerujúcu od severnej brány na hrad, na druhý sa napájalo murované schodisko s drevenými, v dolnej časti kamenými stupňami. V juhozápadnej stene sa zachoval deštruovaný šikmý parapet jedného

Obr. 9. Objekt 9. Kresba D. Divileková podľa zamerania A. Fialu.

Abb. 9. Objekt 9. Zeichnung D. Divileková nach einer Messung von A. Fiala.

Obr. 10. Objekt 10. Kresba D. Divileková podľa zamerania J. Hlavicovej.

Abb. 10. Objekt 10. Zeichnung D. Divileková nach einer Messung von J. Hlavicová.

okna, v ostení pôvodného vstupu nika a nábeh na jej zaklutenie spolu s nepatrnou časťou kamennej dlažby (Plachá–Fiala 1979, 100). Steny priestoru architektúry naznačujú, že sa pri stavbe počítalo možno so zaklutením, ale po vodorovnom vyrovaní muriva približne v strede výšky sa ďalej pokračovalo až po predpokladaný hradový strop (Plachá–Hlavicová 2003, 104). K centrálnemu priestoru sa pripájali ďalšie dve miestnosti. Dlhá pivnica pod terénom, dodnes zaklutená valenou segmentovou klenbou, sa v nadzemnej architektúre neprejavila. Druhá miestnosť, ktorá vznikla neskôr, mala štvorcový pôdorys a vstupovalo sa do nej po niekoľkých drevených schodoch a ďalších dvoch uložených priamo na deliacom murive. Iba v centrálnom priestore sa našli zvyšky dlažby z lomového kameňa, čiastočne spájaného maltou.

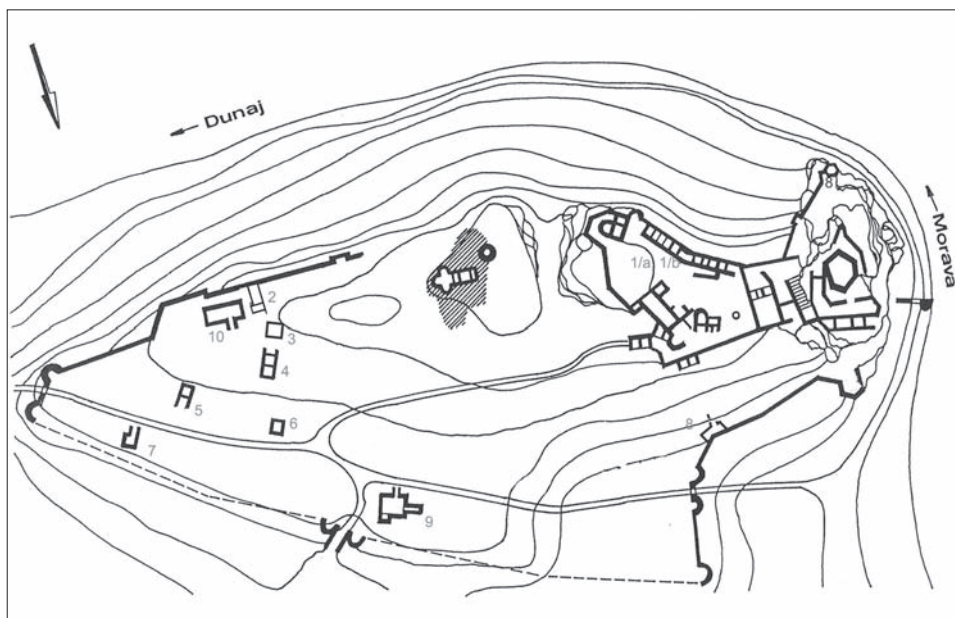
V pivnici sa na stenách čiastočne zachovala podkladová vrstva omietky. Pivničná časť objektu slúžila pravdepodobne ako zbrojnica a celú stavbu možno označiť ako strážnicu, ktorá mala pod kontrolou prístupovú cestu od dediny a tiež cestu na nádvorie stredného hradu. Ani jedna z devínskych hradných brán nemala obytné časti, preto bol potrebný takýto samostatný objekt (Plachá–Hlavicová 2003, 105). Pri výskume tejto architektúry sa našla sivá stredoveká keramika, často s kolkami. V objekte sa našiel aj v Kremnici vyrazený denár kráľa Mateja I. (1468–1490), ktorý napomáha časovému zaradeniu architektúry do 2. polovice 15. storočia a jej súvisu so severnou hradnou bránou.

Objekt 10 (tzv. koniareň)

Jednopriestorovú stavbu v blízkosti južného hradbového múru dali postaviť v 17. storočí Pálffyovci (Plachá–Hlavicová 2003, 123). Je zapustená pod úroveň terénu a bola prístupná 16 m dlhou rampou zo severnej strany. Zošíkmený vstup bol ukončený minimálne piatimi tehlovými schodmi. Architektúra bola umiestnená tesne pri hradbovom múre, pred ktorým boli vybudované sypané bastióny pre delostrelectvo. To naznačuje, že išlo o objekt vojenského charakteru, pravdepodobne o muničný sklad. Vznik stavby mohol súvisieť s protitureckými opevňovacími prácami. Od vstupu do muničného skladu po trase súčasného chodníka smerom na stredný hrad sa podarilo odkryť hlbokú priekopu lichobežníkového prierezu, ktorá slúžila ako chránená prístupová cesta k tomuto vojenskému objektu (Plachá 1992–1996, 6). Pri odkrývaní zásypu stavby sa tu našlo veľa glazovanej keramiky, datovanej do 17.–18. storočia a tiež drobné predmety.

Záver

Pôdorysy domov sa vyvíjali v rôznych spoločenských, etnických podmienkach a časových obdobiach samostatne. V 13.–15. storočí existovali vedľa seba jednopriestorové aj

Obr. 11. Situačný plán hradu Devín s objektmi 1–10. Kresba D. Divileková podľa zamerania J. Hlavicovej.

Abb. 11. Lageplan der Burg Theben mit den Objekten 1–10. Zeichnung D. Divileková nach einer Messung von J. Hlavicová.

viacpriestorové domy s prechodnými vývojovými medzistupňami. Etnografické pozorovania dokladajú tento jav ešte aj v posledných storočiach (Dostál 1987, 66). Prechodným časovým úsekom, v ktorom dochádza k postupnému zanikaniu jednopriestorových domov, ktoré boli nahradené dvoj- a trojpriestorovými, je obdobie 13.–15. storočia. Na západnom Slovensku je výskyt trojpriestorových domov až do 16. storočia výnimočný (Ruttikay 1998, 39). V Mstěniciach predstavovali trojdielne domy komorové domy so sieňou uprostred, izbou na jednej a komorou na druhej strane (Nekuda 1997, 36).

Na hrade Devín máme doloženú existenciu trojdielnych domov v podobe najstaršej stavebnej fázy tzv. hospodárskej budovy a porušeného objektu 4. Čiastočne zachovaný objekt 4 datujeme na prelom 14./15. storočia, chronologické zaradenie jednotraktového trojpriestorového domu sa viaže na výstavbu opevnenia, ktoré bolo postavené najskôr po roku 1419, kedy hrad Devín získal do držby rod Garayovcov.

K najstarším neskorostredovekým objektom patrí pravdepodobne jednopriestorový objekt (kováčska dielňa?), odkrytý pod hospodárskou budovou na nádvorí stredného hradu, ktorý datujeme ešte pred výstavbu opevnenia. Jednopriestorovým, ale o niečo mladším domom bol aj objekt 6, datovaný do 15. storočia.

Čiastočne zachovaný objekt 3 mohol byť súčasťou viacpriestorového domu. Dvojintérierový dom predstavoval objekt 5, v ktorom sa našiel meč. Z devínskych architektur mal relatívne zložité dispozičné riešenie objekt 2, ktorý bol pristavaný k južnému opevneniu. Pôdorysne špecifická je aj stavba tzv. strážnice (objekt 9).

Obdobie na konci 13. a na začiatku 14. storočia je považované aj za obdobie zmien v používaní stavebného materiálu. V tomto období sa popri dreve začal viac uplatňovať kameň (Habovštiak 1985, 99). V prípade niektorých stavieb so zachovanými kamennými základmi je pomerne problematické určiť, či steny domu boli zrubové alebo objekt mohol mať steny kamenné. V prípade objektov 1/a, 9 a 10 z Devína je charakter stavby viac-menej jednoznačný. Na základe zachovanej výšky stien, dispozičného riešenia a pomerne neskorého časového zaradenia spomínaných objektov predpokladáme, že tzv. hospodárska budova, koniareň a strážnica boli celokamenné stavby.

Väčšina domov zo sledovaného obdobia na hrade Devín mala však s najväčšou pravdepodobnosťou kombinovanú dreveno-kamennú konštrukciu, t.j. kamennú podmurovku a drevenú konštrukciu stien. Šírka základového muriva sa u objektov 1/b, 2–6 pohybovala od 40 do 80 cm a zachovaná výška kamenných základov od 40 do 150 cm. Väčšina stavieb bola postavená na teréne, bez zreteľnej základovej ryhy. Zrubové stavby postavené na kamennej podmurovke poznáme napr. z Pavľan–Krigova (Čaplovič–Javorský 1983, 70–71; Čaplovič–Javorský 1990, 101–102), zo zaniknutej dediny Belansko (Pieta–Uličný 1998, 132; Pieta–Giertlová 1999, 134), Slovenskej Vsi (Giertlová 2002, 51; Giertlová 2003, 43) a pod. V priestoroch zrubových domov s kamennou podmurovku v Mstěniciach a Pfaffenschlagu sa našlo množstvo mazanice, ktorá vyplňovala medzery medzi trámami zrubu (Nekuda 1997, 44). Na týchto lokalitách sú ako celokamenné stavby interpretované objekty so stenami širokými 70–80 cm a vysokými 80–90 cm a najmä ak v nich nie sú doložené nálezy mazanice (Nekuda 1985, 51). Dvere domov mali rozmery 100–150 cm, v mnohých domoch boli zachované prahy z tesaného kameňa (Nekuda 1997, 44). Strecha domov bývala sedlová, pravdepodobne je použitie slamy vzhľadom na jej ľahkosť, nepriepustnosť vody a tepelné izolačné vlastnosti (Nekuda 1984, 33). Je možné predpokladať použitie aj trávy, rákosia a šindľa (Habovštiak 1985, 95).

Umiestnenie vykurovacieho zariadenia malo vplyv na pôdorysné rozloženie jednotlivých miestností domu. Vývoj vykurovacieho zariadenia a jeho poloha v obydľí súviseli nielen s vývojom pôdorysu domu, ale tiež s umiestnením okenných otvorov, dverí a rôznych prieduchov, konštrukciou a výškou stropu a využívaním podstrešných priestorov. Typ vykurovacieho zariadenia vplýval aj na spôsob bývania, úpravu interiéru, funkčné využitie jednotlivých priestorov, úroveň hygieny a kultúry bývania (Mačala–Podoba 1988, 143). Pece zistené v izbe bývali spravidla umiestnené v rohu pri stene deliacej izbu od siene – po pravej strane od vstupu. Ohnisko pred ústím pece bývalo ohraničené kameňmi (Nekuda 1997, 44). Na niektorých lokalitách (napr. Pfaffenschlag, Mstěnice, Konůvky) mali pece z kameňa a hliny prevažne obdĺžnikový pôdorys a dná pecí vyložené z kameňov a vymazaných jemnou hlinou (Nekuda 1990, 9).

V areáli devínskeho hradu sa zvyšky vykurovacieho telesa našli v troch obytných objektoch (2, 4, 5). V jednom prípade išlo o trojpriestorovú architektúru a v dvoch z jej zachovaných interiérov sa našli pece vyložené kameňmi. Rozmery pecí boli 2,15 × 0,90 m a 1 × 1,20 m. Vo viac interiérovom objekte 2 bol odkrytý približne štvorcový kamenný základ vykurovacieho zariadenia. Zložitejšia situácia bola odkrytá v objekte 5, kde sa našla pec s rozmermi 2,40 × 2 m. Bola vymurovaná z lomového kameňa a vonkajšie steny boli omietnuté. Išlo pravdepodobne o dvojohniskový systém pece s predsunutým vyvýšeným ohniskom (porovnaj Skružný–Špaček 2002, 535).

Neoddeliteľnou súčasťou stredovekých usadlostí boli objekty hospodárskeho charakteru, ako napr. maštale, chlievy, sýpky, zásobnicové jamy a pod. Vo viacpriestorovom dome plnila hospodársku funkciu komora.⁴ Výskum v Mstěniciach doložil, že sýpka stála niekedy osamote, inokedy došlo k jej spojeniu sieňou (Nekuda 1997, 38). Sýpky bývali poschodové a vstupy do ich zahĺbených častí bývali chránené prístreškom (Nekuda 1997, 49).

Niektoré samostatne stojace sýpky mali šijový alebo rampový vstup, ktorým sa zostupovalo do zahĺbeného priestoru. Pre tento typ hospodárskeho objektu sa používal aj termín „žudro“ (Škabrada 1977, 364). Sýpky bývali postavené z kameňa, aby ochránili obilie pred ohňom. Na devínskom hrade boli odkryté dva takéto objekty (7 a 8), ktoré boli celokamenné, zahĺbené a viedol do nich šijový alebo rampový vstup s kamennými bočnými stenami. Na skladovacie účely mohol slúžiť aj objekt 3, ktorý bol pravdepodobne súčasťou viacpriestorového objektu a ako komora mohla byť využívaná aj zahĺbená časť obytného domu 6. Na skladovacie účely boli určené aj pivničné priestory budovy strážnice pri severnej bráne a rozsiahly objekt tzv. koniarne (objekt 10), ktorý býva považovaný aj za muničný sklad.

⁴ V Pfaffenschlagu nemali dvojdielne domy komorovú časť (Nekuda 1997, 44).

Literatúra

- BRATISLAVA, 1984: Bratislava Mateja Bela (Tibenský, J., ed.). Bratislava.
- ČAPLOVIČ, D.–JAVORSKÝ, F., 1983: Archeologický výskum profánnej stredovekej architektúry v Pavlačoch, AVANS 1982, 70–72. Nitra.
- 1990: Najnovšie poznatky o vývoji stredovekého dedinského domu na Spiši, *Nové obzory* 31, 69–120.
- DOSTÁL, B., 1987: Stavební kultura 6.–9. století na území ČSSR – Die Baukultur auf dem Gebiet der ČSSR im 6.–9. Jahrhundert, AH 12, 9–32.
- GIERTLOVÁ, M., 2002: Výskum zaniknutej stredovekej dediny v katastri Slovenskej Vsi, AVANS 2001, 51–52. Nitra.
- 2003: Ukončenie výskumu zaniknutej stredovekej osady v katastri Slovenskej Vsi, AVANS 2002, 43–44. Nitra.
- GŁOSEK, M., 1984: *Miecze środkowoeuropejskie z X–XV w.* Warszawa.
- GŁOSEK, M.–NADOLSKI, A., 1970: *Miecze średniowieczne z ziem Polskich.* Łódź.
- HABOVŠTIK, A., 1985: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava.
- MAČALA, P.–PODOBA, J., 1988: Vykurovacie zariadenia v dedinskom prostredí na Slovensku v 6. až 20. storočí, *Historica Carpatica* 19, 143–160.
- MENCLOVÁ, D., 1937: Stavební vývoj hradu Děvína, Bratislava XI, 23–48.
- NEKUDA, V., 1984: Vesnický středověký dům na Moravě – Das dörfliche mittelalterliche Haus in Mähren, AH 9, 21–37.
- 1985: Mstěnice. Zaniklá středověká ves 1. Brno.
- 1990: Vybavení a provoz venkovské domácnosti ve středověku – Ausstattung und Betrieb des ländlichen Haushalts im Mittelalter, AH 15, 7–17.
- 1997: Morava ve středověku. Brno.
- PIETA, K.–GIERTLOVÁ, M., 1999: Zaniknutá dedina Belansko a stredoveké hrádky pri Východnej, AVANS 1997, 134–136. Nitra.
- PIETA, K.–ULIČNÝ, M., 1998: Stredoveké osídlenie vo Východnej, AVANS 1996, 131–132. Nitra.
- PLACHÁ, V., 1969–1970: Devín–hrad. Predbežná nálezová správa z archeologického výskumu za sezóny 1969–1970, ulož. Múzeum mesta Bratislavy, č. nál. správy 8.
- 1973: Devín–hrad. Predbežná nálezová správa z archeologického výskumu za sezónu 1973, ulož. Múzeum mesta Bratislavy, č. nál. správy 12.
- 1978: Devín–hrad. Nálezová správa za archeologickú sezónu 1978, ulož. Múzeum mesta Bratislavy, č. nál. správy 19.
- 1979: Devín–hrad. Nálezová správa za archeologickú sezónu 1979, ulož. Múzeum mesta Bratislavy, č. nál. správy 20.
- 1986–1991: Devín–hrad. Predbežná nálezová správa z archeologického výskumu za sezónu 1986–1991, ulož. Múzeum mesta Bratislavy, č. nál. správy 23.
- 1992–1996: Devín–hrad. Nálezová správa za sezónu 1992–1996, ulož. Múzeum mesta Bratislavy, č. nál. správy 26.
- PLACHÁ, V.–FIALA, A., 1979: Neznáma stredoveká stavba na Devínskome hrade – Unbekannter Mittelalterlicher Bau auf der Deviner Burg, *Zborník ZSNM LXXXIII.– História* 19, 95–115.
- PLACHÁ, V.–HLAVICOVÁ, J., 2003: Devín. Slávny svedok našej minulosti. Bratislava.
- RUTTKAY, M., 1998: Dedina a dom vo vrcholnom a neskorom stredoveku. In: *Ludová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie*, 37–66. Bratislava.
- SEDLÁK, V., 1978: Devínsky hrad. Národná kultúrna pamiatka, *Príroda a spoločnosť XXVII*, 52–58.
- SKRUŽNÝ, L.–ŠPAČEK, J., 2002: Vývoj kachlových kamen ve svědectví ikonografického materiálu a národopisných paralel – Entwicklung der Kachelöfen im Zeugnis der ikonographischen Quellen und der ethnographischen Parallelen, AH 27, 535–553.
- ŠKABRADA, J., 1977: Sýpky domů v Pfaffenschlagu ve světle struktury vesnického domu jihočeské oblasti – Speicher der Häuser in Pfaffenschlag im Lichte der Dorfhausstruktur des südböhmischen Gebietes, AH 3, 355–369.
- ŽAKOVSKÝ, P., 2008: Značené vrcholné a pozdné stredoveké dlhohé meče ze sbírek Městského muzea v Brumově – Gekennzeichnete Langschwerter des Hoch- und Spätmittelalters aus den Sammlungen des Städtischen Museum in Brumov, AH 33, 471–490.

Zusammenfassung

Mittelalterliche und neuzeitliche Wirtschafts- und Wohnobjekte auf der Burg Theben

Die Burg Theben hatte nach der Entstehung des ungarischen Staates und später im 13. Jahrhundert zur Zeit der österreichisch-ungarischen und böhmisch-ungarischen Kriege vor allem eine strategische Bedeutung als königliche Grenzburg. Erst in der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts wurde die Burg Theben von dem

Adelsgeschlecht der Herren von Gara erworben. Dieser Zeitraum stellt in der Bauentwicklung der Burg einen bedeutenden Meilenstein dar, zumal sie bis dahin auf dem Areal nur unzulänglich ausgestattet war. Gleichzeitig wuchs auch das Bedürfnis, die Burgbefestigung zu perfektionieren, da die mährisch-ungarische Grenze von den Hussiten bedroht wurde. Außer der typischen Burgarchitektur (Befestigung, Eingangstore, Palas, Bastionen u.ä.) begegnet man auf der Burg Theben in der Zeit vom Mittelalter bis zur Neuzeit auch einer Architektur weniger repräsentativen Charakters. Dabei handelt es sich um Objekte mit Wohn- oder Wirtschaftscharakter, die über die gesamte Fläche des Burgareals verteilt sind.

Die Grundrisse der Häuser entwickeln sich unter den verschiedenen gesellschaftlichen, bzw. ethnischen Bedingungen und in verschiedenen Zeitabschnitten selbständig. Im 13.–15. Jahrhundert existierten ein- und mehrräumige Häuser mit vorübergehenden Zwischenstufen in der Entwicklung nebeneinander.

Außer einräumigen Häusern befanden sich auf der Burg Theben auch zwei- oder dreiräumige Gebäude. Dreiteilige Häuser stellen die älteste Bauphase der sogenannten Wirtschaftsgebäude sowie das gestörte Objekt Nr. 4 dar. Zu den ältesten spätmittelalterlichen Objekten auf der Burg zählt wahrscheinlich das unter einem Wirtschaftsgebäude freigelegte einräumige Objekt (Schmiedewerkstatt?), das wir noch in die Zeit datieren, bevor die Befestigung gebaut wurde. Das jedoch etwas jüngere, einräumige Objekt Nr. 6 wird in das 15. Jahrhundert datiert. Ein Haus mit zwei Räumen stellte Objekt Nr. 5 dar, in dem ein Schwert mit tauschierten Goldmarken gefunden wurde. Bei den Objekten 1/a, 9 und 10 nehmen wir aufgrund der erhaltenen Wandhöhe, der baulichen Anlage und der relativ späten Einordnung der betreffenden Objekte an, dass sie ganz aus Stein waren. Die meisten der auf der Burg Theben freigelegten Häuser hatten jedoch höchstwahrscheinlich eine kombinierte Holz-Stein-Bauweise, d.h. ein Steinfundament und eine Wandkonstruktion aus Holz. Die Breite der Grundmauern bewegte sich bei den Objekten 1/b und 2–6 zwischen 40 und 80 cm, und die erhaltene Höhe der Steinfundamente zwischen 40 und 150 cm. Im Areal der Burg Theben fand man in drei Wohnobjekten (2, 4, 5) die Überreste eines Heizkörpers.

Untrennbarer Bestandteil von mittelalterlichen Anwesen waren Objekte mit Wirtschaftscharakter wie etwa Ställe, Kornspeicher, Vorratsgruben u.ä. Auf der Burg Theben wurden zwei solche Objekte freigelegt (Nr. 7 und 8). Diese waren ganz aus Stein und ihre Eingänge bildeten Gänge oder Rampen mit Seitenwänden aus Stein. Zu Lagerzwecken konnte auch Objekt Nr. 3 gedient haben, das wahrscheinlich Bestandteil eines mehrräumigen Objektes war. Als Kammer dürfte auch der eingetieft Teil von Wohnhaus Nr. 6 gedient haben. Ebenfalls zu Lagerzwecken dürften die Kellerräume des Wachgebäudes am Nordtor und das ausgedehnte Objekt der sogenannten Pferdeställe (Obj. 10) bestimmt gewesen sein, das als Munitionslager angesehen wird.

Mgr. Denisa **Divileková**, PhD., Mgr. Katarína **Harmadyová**, PhD., Múzeum mesta Bratislavy, NKP hrad Devín, Muránska ul., SK 841 10 Bratislava, *devin@centrum.sk*